

4. Соціальний тип особистості. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Російське_вторгнення_в_Україну_(2022)) (Дата звернення 01.06.2022)

Ключові слова: індивідуальність, «криміналістичний портрет злочинця», особистість, психотип, тип особи, типологія особи.

Key words: individuality, «forensic portrait of a criminal», type of person, typology of person.

ФЕДОСОВА ОЛЕНА ВАЛЕРІЇВНА

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем наукового забезпечення правоохоронної
діяльності та якості підготовки кадрів,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник*

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання дослідження слідчих ситуацій, які виникають під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми. Розслідування кожного кримінального правопорушення має свою специфіку, яка визначається обставинами його вчинення та конкретними умовами, у яких слідчий проводить передбачені планом слідчі (розшукові) дії. Обстановка, у якій відбувається розслідування, формується під впливом різного роду об'єктивних (час, місце проведення розслідування, механізм розвитку події, характер його відбиття в навколишньому середовищі тощо) та суб'єктивних чинників (рівень професійної підготовки слідчого, ступінь сприяння чи протидії розслідуванню з боку осіб, що беруть у ньому участь і т.п.) [1, с. 189]. Слідчі ситуації відіграють значну роль під час розробки в методиках розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень науково обґрунтованих систем рекомендацій щодо найбільш доцільного вирішення завдань, що виникають на стадії досудового розслідування. У зв'язку із цим дослідження слідчої ситуації має не тільки практичне, а й теоретичне значення.

Поняття слідчої ситуації досліджується в наукових роботах В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, С. В. Веліканова, А. Ф. Волобуєва, Л. Я. Драпкіна, І. Ф. Герасимова, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, Р. Л. Степанюка, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та інших. Значна кількість запропонованих

науковцями понять слідчої ситуації свідчить про неоднозначність підходів до її тлумачення.

Останнім часом у криміналістичній літературі значну увагу науковців привертає питання класифікації слідчих ситуацій за різними підставами, цілями, змістом та характером інформаційної насиченості. Вважаємо необхідним зазначити, що слідча ситуація має динамічний характер. Зважаючи на динамічність цього процесу, неможливо передбачити всі необхідні засоби вирішення цих ситуацій. Тому, в окремих методиках доцільно виділяти й аналізувати типові слідчі ситуації стосовно етапів розслідування. Із цього приводу вчені говорять, що типові слідчі ситуації є результатом ситуаційного узагальнення певної категорії справ і побудови типових моделей, які охоплюють суттєві ознаки, загальні для визначеної кваліфікаційної групи конкретних ситуацій.

Найбільш часто такі ситуації виникають у розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми. Отже, з урахуванням суб'єкта вчинення кримінального правопорушення, вважаємо за необхідне зупинитися на розгляді запропонованих науковцями слідчих ситуацій, які виникають у ході розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми.

Залежно від особливостей отримання повноти й характеру інформації, яка міститься в первинних матеріалах, Є. Д. Лук'янчиков виділяє такі слідчі ситуації розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми: 1) обстановка місця вчинення кримінального правопорушення, інформація, яка міститься в матеріальних слідах, указує на вчинення його неповнолітньою особою; 2) потерпілі та свідки стверджують, що суспільно-небезпечене діяння вчинено неповнолітнім. В одних випадках вони прямо вказують на конкретну особу, в інших – роблять висновок, виходячи із зовнішнього вигляду та поведінки правопорушника; 3) неповнолітній підозрюваний затриманий на місці вчинення кримінального правопорушення або з'явився з повинною [2, с. 13].

Виділені Є. Д. Лук'янчиковим слідчі ситуації, на думку Р. В. Карпенка, мають вагоме значення для розслідування кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Однак у той же час він висловлює заперечення стосовно того, що Є. Д. Лук'янчиковим описано, швидше, не слідчі ситуації, а джерела інформації, що свідчать про вчинення кримінальних правопорушень саме неповнолітніми. Р. В. Карпенко підкреслює, що в ході аналізу наукової літератури, присвяченої методиці розслідування злочинів, учинених неповнолітніми, він не знайшов опису типових слідчих ситуацій. На його думку, це цілком зрозуміло, оскільки: «при розробці позавидових методик розслідування взагалі неможливо описати типові слідчі ситуації» [3, с. 100].

Аналіз криміналістичної літератури, присвяченої методиці розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, свідчить, що науковцями зроблено спроби визначити слідчі ситуації за окремими видами корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень. Так, розробляючи методику розслідування грабежів, учинених

неповнолітніми, Б. Ю. Бистрицький зауважує: «оптимально доцільним буде обрати критерієм типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, обсяг та зміст інформації про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення» [4, с. 83].

При розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, учинених неповнолітніми, Д. А. Патрелюк виділяє такі слідчі ситуації: 1) неповнолітнього затримано, транспортний засіб виявлено; 2) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості, транспортний засіб виявлено; 3) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості, транспортний засіб не виявлено [5, с. 136].

Розглядаючи розслідування вбивств, учинених неповнолітніми, О. О. Андреев виділяє такі слідчі ситуації: 1) інформація про особу потерпілого, злочинця та мотиви вбивства відсутні; 2) є інформація про особу жертви вбивства, але відсутні відомості про особу злочинця та мотиви вбивства; 3) є інформація про особу жертви, мотиви вбивства та особу, яка його скоїла: повідомлення про вбивство надійшло від близьких родичів жертви, які мають уявлення про злочинця та мотив убивства; від потерпілого надійшло повідомлення про вчинення стосовно нього замаху на вбивство; повідомлення надійшло від працівників правоохоронних органів про затримання злочинця в момент учинення вбивства або безпосередньо після цього [6, с. 116–121].

Проведене М. А. Готвянською дослідження щодо досудового розслідування злочинів, пов'язаних із втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність, дало можливість авторці виокремити такі слідчі ситуації: 1) на момент відкриття кримінального провадження є очевидні факти вчинення злочину і є інформація про підозрюваних (досить точно відомо, що саме сталося і хто винен); 2) очевидним є злочин, учинений неповнолітнім разом із дорослим, однак при цьому не встановлено особи тих, хто міг би його вчинити (загалом відомо, що сталося, але немає даних про підозрюваних осіб); 3) не встановлено, що конкретно сталося, але є підозрювані (така ситуація виникає при затриманні дорослого й неповнолітнього з майном, яке не може їм належати); 4) не встановлені події злочину й особи, які його вчинили, однак є оперативна інформація про розгульний спосіб життя дорослого з неповнолітнім і є велика ймовірність, що вони марнують гроші, здобуті злочинним шляхом [7].

З урахуванням висловлених думок науковців й матеріалів судово-слідчої практики пропонуємо виділяти такі слідчі ситуації, які виникають під час розслідування корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, що вчиняються неповнолітніми: 1) неповнолітня особа затримана на місці вчинення кримінального правопорушення; 2) є достатньо фактів про вчинення кримінального правопорушення групою неповнолітніх, один з яких затриманий безпосередньо після його вчинення, але щодо інших осіб інформація відсутня; 3) потерпілим або свідкам відома особа й вік, що вказує на неповнолітнього правопорушника, який зник із місця вчинення кримінального правопорушення; 4) потерпілі або свідки стверджують, що за зовнішнім виглядом і поведінкою правопорушником був неповнолітній, особа та місце

перебування якого їм не відома; 5) обстановка місця події, сліди та інша інформація свідчить про те, що кримінальне правопорушення вчинено неповнолітніми особами, які не встановлені; 6) у матеріалах відеоспостережень із місця події зафіксовано факт вчинення кримінального правопорушення неповнолітніми разом із дорослими, встановлена їхня кількість та прикмети; 7) інформація про подію вчиненого в минулому кримінального правопорушення надійшла до правоохоронного органу від потерпілого, свідків або встановлена працівниками Національної поліції в ході виявлення та розслідування інших правопорушень, відомості про підозрюваних є або відсутні.

Підсумовуючи викладене маємо зазначити, що, безумовно, у кожній із запропонованих слідчих ситуацій головну роль відіграє їхня інформаційна основа, співвідношення між наявними та відсутніми відомостями про обставини розслідуваної події та особистість кримінального правопорушника. Цей інформаційний складник є тим підґрунтям, яке дасть змогу слідчому сформувати типові завдання й версії на першому етапі розслідування.

Список використаних джерел:

1. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). Киев : Типография журнала «Охрана труда», 2002. 268 с.
2. Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних : [учеб. пособ.]. Киев : НИИРПО КВШ МВД, 1990. 52 с.
3. Карпенко Р. В. Розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2019. 255 с.
4. Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів учинених неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 245 с.
5. Патрелюк Д. А. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми : монографія. Д. : ФОП Лопатніков С. Г., 2012. 221 с.
6. Андреев О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми: дис. ... канд. юрид. наук; автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2007. 239 с.
7. Готвянська М. А. Типові слідчі ситуації при розслідуванні злочинів, пов'язаних з втягненням неповнолітніх у злочинну діяльність. *П'ятнадцяті економіко правові дискусії: матеріали наук.-практ. конф.* (21 листоп. 2016 р.). «Наукова спільнота», Львів, 2016. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-1690/>

Ключові слова: слідчі ситуації, розслідування, кримінальні правопорушення, неповнолітні, корисливо-насилені кримінальні правопорушення.

Key words: investigative situations, investigations, criminal offenses, juveniles, profit-driven and violent criminal offenses.